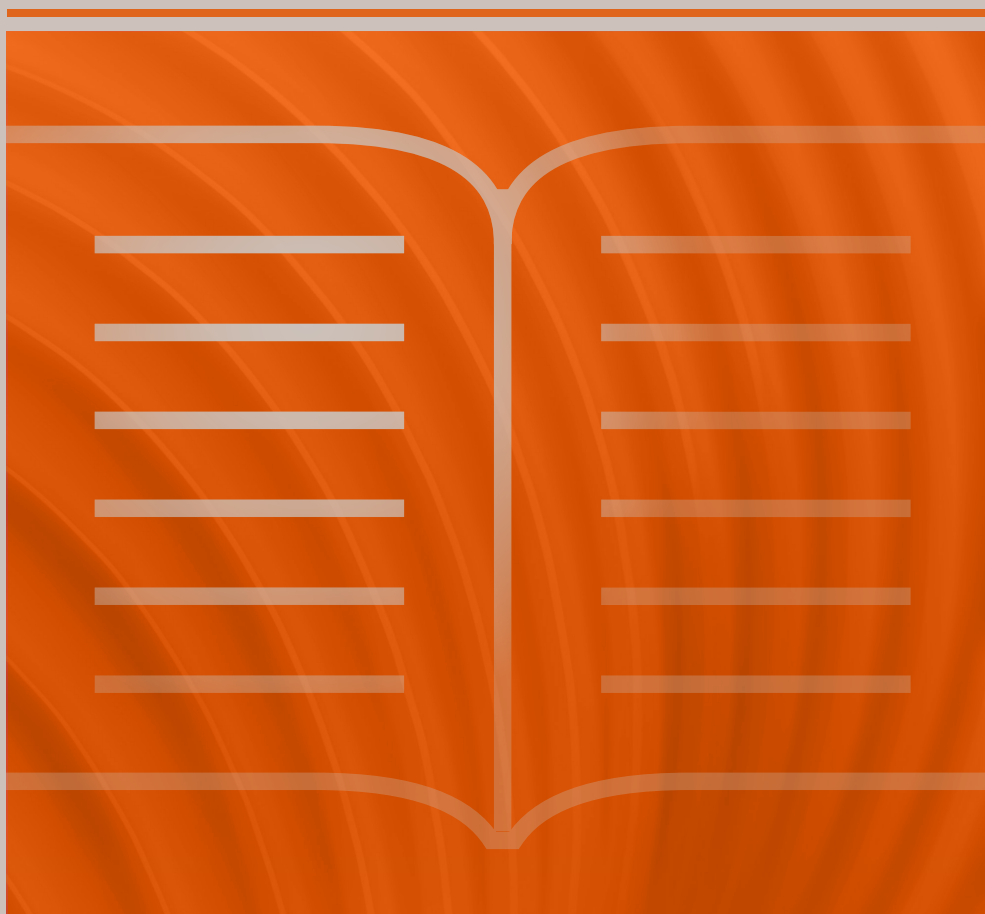

Helena Więckowska

Bibliotekarz, historyk, bibliolog

Magdalena Rzadkowolska*,
Agata Walczak-Niewiadomska**

Helena Więckowska na kartach *Słownika pracowników książki polskiej*¹

Profesor Helena Więckowska, której 30. rocznica śmierci przypadła w 2014 r., związana była zawodowo z Biblioteką Narodową (1927–1948), Biblioteką Uniwersytetu Łódzkiego (1948–1969), Katedrą Bibliotekoznawstwa UŁ (1953–1969) i Uniwersytetu Warszawskiego (1949–1953 i 1969–1976)².

Helena Więckowska patronowała powołaniu w Łodzi ośrodka biograficznego, ale nie uczestniczyła aktywnie w pracach zespołu *Słownika pracowników książki polskiej*. Związała się natomiast z tym przedsięwzięciem jako autorka biografów. Spod jej pióra wyszło sześć tekstów poświęconych znaczącym postaciom, uważanym w naszym środowisku za prekursorów myśli bibliologicznej i twórców aktualnych do dzisiaj nurtów teoretycznych dyscypliny. H. Więckowska opracowała sylwetki Joachima Lelewela, Józefa Grycza i Jana Muszkowskiego, którym zawdzięczamy stworzenie podstaw teoretycznych i praktycznych nauki o książce, a także biografy właścicieli, twórców i pracowników bibliotek – Adama Lewaka, Bonawentury i Wincentego Niemojowskich oraz Antoniego Ostrowskiego.

Joachim Lelewel (1786–1861)³, historyk i działacz polityczny, czynny uczestnik powstania listopadowego, od 1831 r. przebywał na emigracji we Francji. Autorka skupiła się na przedstawieniu jego osiągnięć na rzecz teorii nauki o książce i organizacji bibliotek. Zwróciła uwagę na wczesne zetknięcie się Lelewela z zagadnieniami bibliotekarstwa w życiu zawodowym,

67

* Adiunkt, doktor, kierownik Pracowni Słownika Pracowników Książki Polskiej w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ.

** Adiunkt, doktor, sekretarz Pracowni Słownika Pracowników Książki Polskiej w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ.

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016.

² K. Pięnkowska, *Więckowska Helena*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej* [dalej SPKP]. Supl. 2, Warszawa–Łódź 1986, s. 177–178.

³ H. Więckowska, *Lelewel Joachim*, [w:] SPKP, Warszawa–Łódź 1972, s. 504–505.

poczynając od okresu studiów historycznych na Uniwersytecie w Wilnie (1804–1808) i praktyki w Bibliotece Uniwersyteckiej pod kierunkiem prof. Godfryda Ernesta Grodecka. Późniejsze lata pracy, m.in. w Bibliotece Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim i na stanowisku prowadzącego wykłady „bibliografii”, przyczyniły się do rozwinięcia oryginalnych poglądów na bibliotekarstwo. Wynikiem prac było słynne dwutomowe dzieło *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w którym rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtkie: Historia drukarni krakowskich - tudzież Historia Biblioteki Uniw. Jagiell. w Krakowie, a przydatny katalog inkunabułów polskich* (1823–1826). Jednym z najważniejszych rezultatów badań było sformułowanie definicji „bibliografii” i jej zakresu, którą utożsamiał z nauką o książce. Rozdział *Bibliotekarstwo czyli księżnictwo* stał się *de facto* pierwszym polskim podręcznikiem bibliotekarskim, dzięki omówieniu w nim funkcji biblioteki, jej organizacji i działalności, a także podaniu zasad katalogowania alfabetycznego i tworzenia katalogu systematycznego. Przebywając już na emigracji J. Lelewel interesował się i opiekował księżnicami polskimi – wersalską i batignolską. H. Więckowska zaprezentowała również losy księgozbiorów prywatnych Lelewela.

Józef Grycz (1890–1954)⁴ i Jan Muszkowski (1882–1953)⁵ to czołowi przedstawiciele międzywojennych nurtów w teorii i praktyce bibliotekarskiej. Pierwszy z nich był, obok Stefana Dembego, współorganizatorem Biblioteki Narodowej oraz inicjatorem i redaktorem wielu rozporządzeń regulujących funkcjonowanie bibliotek, wpisując ich działania w program państwowej polityki bibliotecznej. Więckowska szczegółowo przedstawiła jego drogę zawodową, wymieniając publikacje, pozostające przez szereg lat podstawowymi źródłami wiedzy praktycznej w obszarze bibliotekarstwa. Zwróciła ponadto uwagę na najważniejsze dzieło Grycza w okresie międzywojennym – kodyfikację zasad katalogowania, uwieńczone wydaniem pod jego redakcją pierwszej polskiej instrukcji *Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. I. Alfabetyczny katalog druków* (1934). W okresie powojennym zaangażował się w akcję zabezpieczania księgozbiorów, a jako dyrektor Naczelnej Dyrekcji Bibliotek w Ministerstwie Oświaty w organizację sieci 1600 bibliotek gminnych i 20 tys. punktów bibliotecznych (1948). Do jego wielkich osiągnięć należy z pewnością zaliczyć wydanie w 1945 r. pierwszego w Polsce nowoczesnego podręcznika *Bibliotekarstwo praktyczne w zarysie*. Drugi z wymienionych badaczy związany był z powojenną Łodzią ze względu na współorganizowanie struktur Uniwersytetu Łódzkiego oraz utworzenie pierwszych w Polsce studiów bibliotekoznawczych.

⁴ Taż, Grycz Józef, tamże, s. 300–301.

⁵ Taż, Muszkowski Jan, tamże, s. 615–616.

Dzięki jego zabiegom usankcjonowano kształcenie bibliotekarzy na poziomie wyższym; miało to również wpływ na rozwój nauki o książce – w 1948 r. Muszkowski przeprowadził na UŁ pierwszy przewód habilitacyjny z bibliotekoznawstwa, a cztery lata później pierwszy doktorat z tej dyscypliny. Położył zasługi dla Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, zajmując się tą jednostką już od 1945 r. Przez całe swoje życie zawodowe Muszkowski opublikował wiele prac o istotnym dla nauki i zawodu znaczeniu, m.in. z zakresu bibliografii, księgarstwa i bibliotekarstwa, przy czym najbardziej znane do dziś pozostaje *Życie książki* (1951), w którym podjął się usystematyzowania problematyki nauki o książce.

Z Adamem Lewakiem (1891–1963)⁶, bohaterem kolejnego biogramu z tomu podstawowego *Słownika pracowników książki polskiej*, Więckowską łączyły wspólnie prowadzone badania nad tomem drugim *Katalogu rękopisów Biblioteki Narodowej. Zbiory Biblioteki Raperswilskiej* (1938). W latach 1913–1927 pracował on w Bibliotece Muzeum Narodowego w Raperswili, gdzie m.in. opracował zbiór rękopisów (ok. 20 tys. autografów i dokumentów). Zastosowana przez niego metoda proveniencji i grupowego tworzenia jednostek rękopiśmienniczych, zapożyczona z archiwistyki, stała się następnie obowiązującą w polskiej praktyce rękopiśmienniczej. Po włączeniu zbiorów raperswilskich do zasobów Biblioteki Narodowej Lewak prowadził Oddział Rękopisów Raperswilskich. W latach 1939–1956 pełnił funkcję dyrektora Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Był współpracownikiem *Encyklopedii wiedzy o książce*, do której przygotował wiele artykułów; był także współzałożycielem i członkiem redakcji *Polskiego słownika biograficznego*.

Opracowanie sylwetek ostatnich osób, którym Więckowska poświęciła biogramy – Bonawentury i Wincentego Niemojowskich⁷ oraz Antoniego Ostrowskiego⁸ – było konsekwencją badań autorki prowadzonych w zakresie historii książki XIX w. Bonawentura (1787–1835) wraz z bratem Wincentym (1784–1834), obywatele ziemscy i przywódcy opozycji liberalnej w Królestwie Kongresowym, zasłużyli się założeniem Towarzystwa Czytania w swoim majątku Marchwacz (1820) oraz bogatego rodzinnego archiwum i biblioteki, zawierających m.in. dokumenty z XVIII–XIX wieku. Materiały do notki nt. Antoniego Ostrowskiego (1782–1845), wojewody i założyciela biblioteki, zaczerpnęła m.in. ze swojej publikacji *Rękopisy batignolskie Biblioteki Narodowej* (1932). W tekście omówiła jego działalność na rzecz Stowarzyszenia Biblioteki Wileńskiej oraz Biblioteki Polskiej w Wersalu, której podarował dublety z własnego księgozbioru, gromadzonego

⁶ Taż, *Lewak Adam*, tamże, s. 510.

⁷ Taż, *Niemojowski Bonawentura i Wincenty*, tamże, s. 628.

⁸ Taż, *Ostrowski Antoni*, tamże, s. 652–653.

już na emigracji w Paryżu, a następnie sprzedał druki i pamiątki narodowe. Zwróciła też uwagę na kolekcję Ostrowskiego prowadzoną jeszcze w majątku Ujazd, przed udaniem się na emigrację w 1831 r.

H. Więckowska wiele uwagi poświęcała pracy dydaktycznej wykładając bibliotekoznawstwo na Uniwersytecie Warszawskim, naukę o rękopisach na Uniwersytecie Łódzkim. Po śmierci prof. Jana Muszkowskiego objęła łódzką Katedrę Bibliotekoznawstwa, gdzie zorganizowała Dwuletnie Magisterskie Studium Eksternistyczne Bibliotekoznawstwa dla absolwentów studiów I stopnia różnych kierunków. W latach 1964–1969 prowadziła w Łodzi seminarium doktorskie, w którym uczestniczyli bibliotekarze z całej Polski. Po przejściu na emeryturę kontynuowała je na Uniwersytecie Warszawskim⁹. Analizując biogramy zarejestrowane w *Słowniku pracowników książki polskiej* (Warszawa – Łódź) i wydanych doń trzech suplementach, wskazano pięciu magistrów (dwóch mężczyzn i trzech kobiety) i czterech doktorów (jeden mężczyzna i trzy kobiety) wypromowanych przez H. Więckowską. Postacie te znacząco zapisały się w polskiej nauce o książce i bibliotece. W gronie magistrów znaleźli się m.in. Wanda Frontczakowa, Jan Kosiński, Michał Kuna, Janina Racięcka, Jadwiga Siniarska-Czaplicka, doktorów – Irena Morsztynkiewiczowa, Małgorzata Stolzman, Irena Treichel, Konrad Zawadzki¹⁰. Uczniowie H. Więckowskiej kształtowali nowoczesne księgoznawstwo, doc. J. Siniarska-Czaplicka, pracująca w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN, była wybitną badaczką historii papieru i znaków wodnych, prof. M. Stolzman zajmowały studia nad historią książki, prasy i edytorstwa w XIX-wiecznym Wilnie, prof. J. Kosińskiego – zagadnienia naukoznawstwa, prof. Konrada Zawadzkiego – studia nad historią prasy, a zwłaszcza gazet ulotnych.

Studenci H. Więckowskiej z UŁ swoje kariery zawodowe związali z Biblioteką tej uczelni. M. Kuna był kustoszem i dwukrotnie wicedyrektorem tej placówki, wywarł duży wpływ na jej organizację i funkcjonowanie, przede wszystkim jako organizator i pierwszy kierownik Oddziału Zbiorów Specjalnych. Brał udział w „akcji Ri-Be-Pol”, w ramach której BUŁ otrzymała część zbiorów Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie.

⁹ K. Pieńkowska, *Więckowska Helena...*

¹⁰ M. Frontczak, *Frontczakowa Wanda*. [w:] SPKP. Supl. 3, Warszawa 2010, s. 76–77; M. Góralska, *Kosiński Jan*, tamże, s. 147–148; J. Andrzejewski, *Kuna Michał*, [w:] SPKP. Supl. 2, s. 89–91; K. Pieńkowska, *Racięcka Janina*, tamże, s. 130; H. Tadeusiewicz, *Siniarska-Czaplicka Jadwiga*, tamże, s. 142–143; A. Jopkiewicz, *Morsztynkiewiczowa Irena*, tamże, s. 110–111; M. Kocójowa, *Stolzman Małgorzata*, [w:] SPKP. Supl. 3, s. 264–265; H. Tadeusiewicz, *Treichel Irena*, [w:] SPKP. Supl. 2, s. 164; G. M. Lewandowska, *Zawadzki Konrad*, [w:] SPKP. Supl. 3, s. 312–314.

W. Frontczakowa kierowała Oddziałem Informacji Naukowej, który wyróżniał się pod względem organizacyjnym i warsztatowym; J. Racięcka zorganizowała sieć bibliotek zakładowych na UŁ. Irena Treichel związana była z Oddziałem Prac Naukowych, Organizacyjno-Naukowych i Dydaktycznym, jednak jej największym dokonaniem naukowym i organizacyjnym było redagowanie *Słownika pracowników książki polskiej*. Z grona pozałódzskich uczniów prof. Więckowskiej wymienić należy dr I. Morsztynkiewiczową, która kierowała Biblioteką GUS w Warszawie.

Wychowankowie H. Więckowskiej aktywni byli również na innych polach, zajmowali się kształceniem młodej kadry, publikowali, działali w towarzystwach naukowych i organizacjach zawodowych. W. Frontczakowa przyuczała nowych pracowników BUŁ, kierowała praktykami studentów bibliotekoznawstwa, prowadziła zajęcia z przysposobienia bibliotecznego, była autorką licznych publikacji nt. działalności informacyjnej bibliotek. W historii bibliografii zapisała się jako współautorka *Łódzkiej bibliografii regionalnej*. M. Kuna wykładał w Pomaturalnym Studium Kulturalno-Oświatowym i Bibliotekarskim, w Międzywydziałowym Studium Bibliotekoznawstwa UŁ, Zakładzie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UŁ oraz na licznych kursach i szkoleniach; pracował w Komisji Egzaminacyjnej dla Bibliotekarzy Dyplomowanych przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego; był autorem artykułów o tematyce bibliotekarskiej i bibliografii literackich, edytorem dokumentów i korespondencji polskich pisarzy (S. Czernika, S. Piętaka, B. Schulza). Przywoływany jest najczęściej jako animator i organizator łódzkiego życia bibliofilskiego, założyciel Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki, autor i edytor wielu prac o charakterze bibliofilskim. Aktywnie działał też na forum Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. J. Racięcka prowadziła poradnictwo zawodowe i kursy szkoleniowe dla asystentów zatrudnionych w bibliotekach zakładowych, ogłaszała liczne artykuły na temat organizacji i działalności tych placówek. I. Treichel interesowała się bibliotekarską i bibliograficzną działalnością J. Lelewela, ale od 1954 r. związana była z pracami nad *Słownikiem pracowników książki polskiej*. Zorganizowała zespół do rozpisywania źródeł księgoznawczych, szkoliła redaktorów, była redaktorem naczelnym *Słownika* w latach 1964–1978.

Z grona współpracowników H. Więckowskiej wymienia *Słownik* dr. Zygmunta Dylika, wieloletniego wicedyrektora BUŁ, odpowiedzialnego za budowę nowego gmachu przy ul. J. Matejki, autora licznych artykułów nt. budownictwa bibliotecznego i organizacji pracy dużych bibliotek naukowych¹¹ oraz prof. Janusza Dunina, który za dyrekcji H. Więckowskiej pracował w Sekcji Dubletów i Druków Zbędnych¹². Do przygotowywane-

¹¹ M. Rzadkowolska, *Dylik Zygmunt*, [w:] SPKP. Supl. 3, s. 69–70.

¹² H. Tadeusiewicz, *Dunin-Horkawicz Janusz*, tamże, s. 67–68.

go suplementu czwartego zostały złożone biogramy współpracowników H. Więckowskiej: mgr. Józefa Gajka związanego z Działem Gromadzenia Zbiorów¹³, dr Wandy Sulikowskiej¹⁴, pracującej w działach Opracowania Czasopism oraz Gromadzenia Zbiorów i Prac Naukowych, Dydaktyczno-Naukowych i Organizacyjnych; Lucyny Wojtczak¹⁵ – kierującej Działem Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów. Oczekujemy opracowania haseł *Krystyna Pieńkowska, Wanda Rukuyjżo, Halina Werno*.

Zarejestrowano biogramy kolegów z Biblioteki Narodowej: Hanny Pliszczyńskiej, wybitnej specjalistki w zakresie katalogowania alfabetycznego, która opracowała z H. Więckowską *Podręczny słownik bibliotekarza* (Warszawa 1955)¹⁶, oraz Bogdana Horodyskiego, z którym opracowała *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich* (Wrocław 1955)¹⁷. Wybitne osiągnięcia naukowe i organizacyjne, aktywność prof. Więckowskiej w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich i IFLA docenił prof. Jan Wróblewski, który organizował od podstaw Zakład Bibliotekoznawstwa i powołał studia bibliotekoznawcze w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Olsztynie i zaprosił ją do współpracy¹⁸.

Osiągnięcia uczniów i współpracowników prof. H. Więckowskiej potwierdzają, że była ona wybitną osobowością, która wywarła duży wpływ na kształt polskiej bibliologii i bibliotekarstwa. J. Dunin, który uczestniczył w prowadzonych przez nią seminarium doktorskim, we wspomnieniowym tekście zanotował, iż

[...] wysłuchiwała ze spokojem wypowiedzi różnych kandydatów na doktorów. [...] potrafiła zawsze znaleźć w nich coś istotnego. W jej podsumowaniu każdy mógł dostrzec, co można by z wybranego tematu zrobić, zwykle nie-mrawa dyskusja nabierała sensu, okazywało się, że wystarczy poprzestawiać akcenty, a rzecz staje się błyskotliwa i i warto kontynuować pracę¹⁹.

Stworzyła w BUŁ zespół, który „nie czuł się skrzepowany, ale dopin-gowany do pisania artykułów i doktoratów, do wyjazdów etc. [...] nie przeszkadzała pracować [...] popierała ambitnych”²⁰, których dziś przywołałyśmy w tym tekście.

¹³ M. Rzakowolska, *Gajek Józef*, [w:] SPKP. Supl. 4 (w przygotowaniu).

¹⁴ I. Łabiszewska, *Sulikowska Wanda*, tamże.

¹⁵ *Taż*, *Wojtczak Lucyna*, tamże.

¹⁶ H. Tadeusiewicz, *Pliszczyńska Hanna*, [w:] SPKP. Supl., s. 172–173.

¹⁷ A. Michalewska, *Horodyski Bogdan*, [w:] SPKP, s. 340–341.

¹⁸ Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, *Wróblewski Jan*, [w:] SPKP. Supl. 3, s. 304–305.

¹⁹ J. Dunin, *Moja Łódź pełna książek*, Łódź 2002, s. 100.

²⁰ Tamże, s. 99.

**Helena Więckowska in the pages of *The Dictionary
of the Polish Book Labourers***

Summary

The article aims to provide a view on the relations between prof. Helena Więckowska and the works on the formation of the *Dictionary of Polish book labourers*. Her contribution to the construction of the *Dictionary* is discussed, she was the author of biographies of people who are considered precursors of Polish Library Science and creators of current theoretical trends in the discipline (J. Lelewel, J. Grycz, J. Muszkowski), as well as biographies of the owners, creators, and librarians (A. Lewak, brothers B. and W. Niemojowski, A. Ostrowski). The dictionary contains biographical notes of librarians and LIS researchers – participants of seminars conducted by H. Więckowska during her many years of teaching in Warsaw and Łódź.

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Profesor Helena Więckowska (1897–1984) była z pewnością jedną z najbardziej znaczących postaci w polskim bibliotekarstwie, w okresie powojennym. Wniosła także istotny wkład w rozwój polskiej bibliologii i wydatnie przyczyniła się do ukształtowania systemu akademickiego kształcenia bibliotekarzy. Bibliografia Jej dorobku naukowego liczy 221 pozycji. Są w nim rozprawy, artykuły, recenzje, hasła w słownikach i encyklopediach. Jest to również dorobek zróżnicowany tematycznie, co potwierdza trafność określenia „bibliolog praktyk”, użytego wobec dokonań Profesor Więckowskiej przez Krzysztofa Migonia.

Ze wstępu Jadwigi Koniecznej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

ISBN 978-83-7969-615-4

9 788379 696154